

Treenighetslære eller en kristen versjon av trimurti Java: læren om Gud hos den indonesiske teologen Harun Hadiwijono

ERIK WAALER

I Indonesia er javaneseren Harun Hadiwijono først og fremst kjent som evangelisk teolog og religionshistoriker. Det meste av sitt liv virket han som lærer og professor ved STT Duta Wicana, en teologisk høyskole i Yogyakarta som støttes av flere reformerte og menonittiske kirkesamfunn. Han var en av de fremste indonesiske kjennere av religioner som hinduisme, buddhisme og javanesisk mystisisme. Han har skrevet en rekke bøker om disse religionene, religioner som gjør seg sterkt gjeldende på Java. Hadiwijono ble utdannet ved den teologiske høyskolen i Yogyakarta, der han også senere virket som lærer. Sin teologiske doktorgrad har han fra Det frie universitet i Amsterdam. I tillegg til sitt religionshistoriske forfatterskap, har Hadiwijono skrevet to dogmatiske helhetsfremstillinger. Religionshistoriske sammenligninger er vesentlig i hele hans forfatterskap. I stor grad fokuserer han på de hinduistiske og buddhistiske røttene til den lokale Javanesiske religionen - Javanesisk mystisisme. I sin avhandling – ”Man in

present Javanese mysticism” – viser han hvordan javanesiske mystisisme er blitt grunnleggende preget av hinduismen og buddhismen, og at disse to religionene i javanesiske kontekst nesten har en sammenfallende lære. Sentralt i dette er et upersonlig gudsbilde og en forestilling om nedstigning av guddommen. Guddommen var i utgangspunktet i én og uten relasjoner. Gjennom emanasjon går den over i en tilstand med relasjoner. Denne prosessen ender i materiens tilblivelse. Det egentlige menneske overtar altså en liten del av guddommen, en ”gnist” som gjennom en emanasjonsprosess er blitt fanget i materien. Materien blir således sjelens fengsel. Mennesket lengter derfor etter å føres tilbake til guddommen, slik en regndråpe føres tilbake til havet og blir ett med det. Dette er det grunnleggende gudsbilde i den høyjavanesiske kulturen.

Hadiwijonos kulturelle kontekst

Hadiwijono er opptatt av å tegne et bilde av Gud som er forståelig for den vanlige javaniser, særlig dem som er sterkt preget av javanesiske mystisisme. Denne religionen består av to grupper, som Geertz har gitt betegnelsene *Priyayi* og *Abangan*.¹ Disse to polene i javanesiske kultur står ikke i noe prinsipielt motsetningsforhold til hverandre, de har snarere noe ulikt tyngdepunkt. Høykulturen (*Priyayi*) har et mer filosofisk og monistisk gudsbilde. Ordet ”monisme” kommer av det greske ordet ’monos’ (én, alene) og betegner noe som er én. Den monistiske høyguden har samtidig en trehet i seg, en trehet som henter mange tanker fra den hinduistiske læren om Trimurti, den trefoldige guddommen som i indonesiske kontekst vanligvis består av Brahman, Wishnu og Shiva. I javanesiske mystisisme beskrives det såkalte ’Trimurti Hindu’ med ord som uttrykker en blanding av hinduistisk og buddhistisk filosofi. I noen sekter beskrives Trimurti i muslimske kategorier (Allah, nur Muhammed og Muhammed) eller i kristne kategorier (Gud, Jesus og Ånden). På tross av denne treheten, er likevel Trimurti et uttrykk for den grunnleggende monistiske tendens i Javanesiske mystisisme. Denne monistiske virkelighetsforståelsen beskriver skapelsen som en emanasjon, det vil si en nedstigning av guddommen gjennom Brahman, Wishnu og Shiva; og videre fra den åndelige sfære og ned mot den jordiske materien, noe som til sist resulterer i at menneskene og resten av

skaperverket blir til. De mange forskjellige guder, mennesker og andre vesen, stammer fra den éne grunnleggende og høyeste guddom. De skal til slutt opphøre å eksistere som selvstendige individ og igjen forenes i den høyeste guddom. I en slik filosofisk monisme er egentlig det individuelle en illusjon.

Den andre gruppen, *Abangan*, lever i en form for dynamisme og polyteisme. For dem er beskyttelse mot fedrenes ånder og svart magi viktige element. Dette kombineres med behovet for hjelp, noe de får gjennom hvit magi. De bruker gjerne mellommenn for å komme i kontakt med gudene. De vet nok at det går an å komme i direkte kontakt med gudene og andre åndsmakter, men de overlater en slik farlig nærhet til dem som er flinke til slikt, åndelige spesialister eller trollmenn. Disse kalles på indonesisk *orang pintar* eller *dukun-dukun*.

Dogmatisk tegner Hadiwijono et bilde av Gud som står i en viss spenning både til monismen i høyjavanesiske religion (*priyayisme*) og til populær folkelig dynamisme (*abangan*). Likevel er javanesisk mystisisme en viktig samtalepartner for ham.

Hadiwijonos gudsbilde

Utgangspunktet for Hadiwijonos gudsbilde er et oppgjør med klassisk kristen dogmatikk som han mener er alt for fokusert på å beskrive Gud som "person" (*pribadi*). I likhet med mange andre indonesiske forfattere, ønsker han å beskrive den treenige Gud som tre forskjellige "værensmåter" (*modes of being, cara berada*). Han viser i dennes sammenheng til Karl Barth.² I noe grad passer et slikt gudsbilde til den beskrivelse av Gud som finnes i javanesisk mystisisme, nemlig at guddommen i sin høyeste form er upersonlig og dynamisk å forstå. Målet i javanesisk mystisisme er å bli ett med guddommen og derved opphøre i sin eksistens som et personlig individ. I likhet med mange islamske mystikere tar imidlertid Hadiwijono et skarpt og klart oppgjør med forestillingen om at målet for menneskets forløsning er å bli ett med Gud. Han tar samtidig avstand fra forestillingen om at Gud finnes i menneskets indre som en del av menneske. Han lærer en grunnleggende motsatt retning på gudsdyrkelse: "Troens vesen er at menneskets øye ikke skal rettes innover men snarere utover."³ Han fornekter derfor at tjener og Herre kan bli ett:

Men dette fellesskap er *ikke* en sammensmeltning mellom tjener og Herre, der det ikke lenger er forskjell mellom den som tilber og den som tilbes.⁴

Dette gjelder ikke bare her i tiden men også i evigheten:

Derfor er det fullkomne fellesskap med Gud, som vi skal få i evigheten, ikke en sammensmeltning mellom tjener og Herre. Også der skal det være forskjell mellom den som tilber og Den som tilbes. For Herren er Herre, og mennesket er Hans skapning.⁵

Mens mystikerne tenker seg at den høyeste guddom er fri for alle relasjoner, så tegner Hadiwijono et bilde av Gud der relasjonen til menneskene står i fokus. Han avviser derfor et gudsbilde der Gud er tilbaketrasket:

Vi kan tale om Gud Herren som Det absolutte vesen, som er mer én enn det ene, som er transendent, som ikke kan forstås av menneskelig fornuft, som ikke kan beskrives. Vi kan si at Gud er Gud, uten å møte spørsmål, osv. Muligens er alt dette sant. Muligens. Men hvilken betydning har det for vårt menneskelige liv. Først og fremst at vi kan vite at det er umulig å snakke om Gud.⁶

Det underliggende spørsmål om gudsbildet svarer han imidlertid på i andre sammenhenger. Da er fokus på Gud som handlende, i ord og gjerninger:

At Gud Herrens navn uttales med et verb, og ikke med et substantiv, det betyr at Gud Herren for Israel ikke var en Gud som ikke beveget seg, ikke en Gud som var død, men en Gud som levde, som arbeidet, som var full av dynamikk ... JEG ER DEN JEG ER ... 'Jeg er til stede og handler'.⁷

En kan derfor si at Hadiwijonos gudsbilde er dynamisk. Her knyttes det dynamiske gudsbildet nettopp til guds navn. Guds selvpresentasjon i GT "jeg er den jeg er" oversettes med ordene: "jeg er til stede og handler." Dette utdyper han på følgende måte:

Derfor ... hele Guds åpenbaring, som han åpenbarte til Israel på Horeb, den kan uttrykkes som følger: 'Jeg er Allah, som skal bevise min guddommelighet (dvs. at jeg er Gud) ved mine gjerninger som deres Allierte (Partner), og dere skal ta imot bevis for dette.'⁸

Utrykkene menneskets allierte (*sekutumu*) eller - partner (*partnermu*) er uttrykk for den mest grunnleggende positive egenskapen Hadiwijono finner i Guds vesen. Det er nettopp ved å engasjere seg overfor menneskene at han fremstår som Gud. Da er det ikke menneskene som helhet som står i fokus, men Guds eiendomsfolk:

... Guds vesen ble i Bibelen uttrykt dynamisk, Gud vesen kommer til uttrykk i Hans gjerninger. Gud Herren viser sitt vesen i de gjerninger som han viser til sitt folk.⁹

Vi skal siden se at Guds ord og handlinger, hans partnerskap med menneskene, nettopp kommer til uttrykk gjennom Guds fremtreden som Fader, Sønn og Hellig Ånd. Tidvis knyttes 'ordet' til Sønnen og 'handlingen' til Ånden. Et eksempel på det siste finner vi i boka *Apa dan siapa Tuhan Allah*: "Allah er Ånd eller dynamisk styrke. Den dynamiske egenskap viser seg i den Hellige Ånds verk."¹⁰ Dette fokuset på Guds handlinger henger sammen med en grunnleggende avvisning av metafysiske spekulasjoner. Ontologi blir nærmest en negativ karakteristikk av javanesisk mystisisme, noe som Bibelen i følge Hadiwijono ikke har noe forhold til:

Det viktige, som vi ønsker å møte her, er at Bibelens vitnesbyrd om Gud Herren er forskjellig fra det [bildet] som gis i mystisismen. Vitnesbyrdet om Gud Herren møtes ikke ontologisk, dvs. som en utredning som bygger på Guds væren, men rasjonelt, i sammenheng med Hans folk eller Hans dynamiske gjerning.¹¹

Hadiwijono hevder derved en grunnleggende forskjell mellom mystisismen og kristendommen. I mystisismen er guddommen etter sitt egentlige vesen uten relasjoner, mens den kristne Gud

nettopp fremstår fullkommen i sine relasjoner til menneskene. Gud kan således ikke beskrives adskilt fra sine handlinger, fra sin virksomhet som menneskets allierte. I sin polemikk mot mystisismen avviser han å tale om Guds vesen i og for seg: "Faren ved denne taleformen er at læren om Guds vesen (hakekat) skilles fra læren om Guds egenskaper (sifat)."¹² På dette punkt polemiserer han mot andre religioner: "Her er det en stor forskjell ... mens andre religioner ser på Gud Herrens vesen som en fin ånd (roh yang halus), som ikke kan erfares (dihayati), som 'noe åndelig og forstandsmessig', i motsetning til det som har substans, så lærer Bibelen at guds vesen er *å være ... sitt folks allierte*."¹³ Guds vesen blir derved umulig å skille fra hans handlinger. Hadiwijonos fokus på *handling* snarere enn *personen som handler* kan sammenlignes med en buddhistisk virkelighetsforståelse. Han nekter riktig nok for at Gud skal beskrives som en "illusjon" (*kbayalan*), men samtidig beskriver han Gud som tydelig i sine gjerninger.¹⁴ Hadiwijono trekker imidlertid ikke en slik radikal konklusjon, selv om han protesterer mot bruken av ordet person om Gud. Han står imidlertid nærmere buddhistenes lære om at det egentlige virkelige er handlingene, mens sjelens (og gudens) natur ikke består atskilt fra handlingene. Likevel fastholder Hadiwijono at Gud er menneskets medvandrer (sekutu); skapelsen anses som målrettet og positiv.

Treenighetslæren

Den grunnleggende kritikken av et ontologisk gudsbilde utdyper Hadiwijono i forbindelse med treenighetslæren. Han hevder i likhet med Karl Barth at den kristne treenighetslæren, slik den fremsto noen århundrer etter Kristus, er grunnleggende influert av Platon.

Fra fagteologiens vugge inntil i dag har Platons tenkning om Herren hatt stor innflytelse på kristen teologi.¹⁵

Han fremstiller platonismen slik:

... en lære som på ene side lærer at det finnes en guddommelig natur, som er åndelig og intellektuell, som man ikke kan røre ved og som ikke kan forstås av menneskets fornuft, og på

den andre siden finnes det en menneskelig natur eller menneskelighet, som består av en jordisk del og en åndelig del.¹⁶

Denne negative innflytelsen fra en ikke kristen filosof er etter Hadiwijono syn grunnlaget for en feilaktig dogmedannelse i den kristne kirke. Den førte til følgende feilaktige forestilling om Gud blant de kristne:

Gud Herren er transcendent. Hans vesen eller væren kan ikke forstås av mennesker. Vi kan bare kjenne hans egenskaper.¹⁷

Hadiwijono er ikke enig i denne forestillingen:

For Bibelen beskriver ikke Gud Herren som et absolutt vesen som er fri for alle relasjoner og egenskaper, som ikke kan gjenomskues av menneskelig fornuft slik som Platon lærte.¹⁸

Hovedinnvendingen mot klassisk teologi er at den fokuserer på Gud som en eller flere personer. Han viser da til forskjellen mellom det greske begrepet *hypostasis* og det latinske *persona*. Videre hevder han at moderne psykologi fra 1800 tallet av har forandret personbegrepet slik at det ikke lenger er brukbart i teologien. Han foreslår derfor en helt annen terminologi:

Derfor er det mange lærde teologer som nå oversetter begrepet *hypostasis* eller *persona* ikke med et vesen, men med en værensmåte (*seinsweise* eller *mode of existence*), slik at treenigheten beskrives som følger: Gud er én i substans, men han har tre værensmåter (for eksempel Karl Barth). Vi tror denne fremstillingen fremdeles er uklar, for den er for mye påvirket av Platon og hans forestilling om en 'guddommelig natur' eller hans guds - egenskaper som nevnt ovenfor.¹⁹

Som Barth vil Hadiwijono altså vekk fra talen om tre personer i guddommen, men Hadiwijono polemiserer mot at det finnes en guddommelig natur som er adskilt fra Guds egenskaper. For å beskrive sitt eget ståsted fokuserer han på det tyske begrepet *seinsweise*, som han oversetter *cara berada*. Slik understrekes et relativt dynamisk og mindre personlig gudsbilde.

Treenighetslæren kan eksemplifiseres i retning av Guds forhold til menneskene:

For Gud er Far, Sønn og Hellig Ånd, derfor kan mennesket oppleve ham som den som er over livet sitt, som den som er sammen med ham gjennom livet, og som den som hjelper ham fra dette livet. Slik er Gud ikke fjern fra de troende, men han flyter heller ikke inn i menneskets person.²⁰

På sett og vis kan denne skjelningen mellom Gud og mennesket minne om islamsk mystisisme, dvs. den form for sufisme som misbiliges men dog godtas av ortodokse muslimer. Gjennomgående fornektet sufismen at mennesker og Gud er ett av natur, men samtidig beskriver de møtet med Allah som en sammensmelting. Hos Hadiwijono fremstår Gud som tre, men da bare i sine handlinger:

Vi kan konkludere som følger: a) Gud gir seg til kjenne som Far gjennom sitt skaperverk og sin opprettholdelse av skapningen, b) Gud gir seg til kjenne som Sønn gjennom frelsesverket. c) Gud gir seg til kjenne som Den hellige Ånd gjennom sitt virke når han får de troende til å oppleve hans frelse og frigjøring.²¹

Med direkte referanse til Sabellius nekter Hadiwijono for at hans egen lære om treenigheten er modalistisk. Han sier derimot at Gud viser seg som Fader, Sønn og Den hellige ånd på en gang.²² Her er det selvfølgelig en nyanse til modalismen. Det er likevel et spørsmål om Gud fremstår modalistisk i den forstand at den samme person eller det samme vesen fremstår i forskjellige aktiviteter og får navn etter aktivitetene. Da blir det underordnet om dette skjer i tre faser eller i relativt samtidighet, ved at Gud fremstår vekselvis som det ene eller det andre.

Hadiwijono fornektet en filosofisk og absolutt enhet i Gud, det vil si en gud der det ikke lenger er noen tydelige egenskaper. Han mener derimot at det er Guds handlinger som er én:

Ordet én her er ikke et absolutt og filosofisk begrep, det betyr ikke: fri fra alle egenskaper, relasjoner og så videre ... Derfor kan det sies at konklusjonen til Moses, om at Gud er én, den

overtok han fra Guds verk som ble gjort i menighetens midte, som han utførte på mange måter uten at det ble en indre motsetning. Alt viste seg i ett eneste verk, nemlig Guds frelsesverk for hans folk Israel ... Basert på denne fremstillingen, kan vi si at uttrykket 'én' i Mose bekjennelse, kan tolkes som en etisk enhet.²³

Det er viktig å merke seg at det snakkes om en "etisk enhet" i motsetning til en absolutt filosofisk enhet. Enheten mellom Kristus og Gud blir derved ikke en enhet i vesen (*zat*) men en enhet i ord og gjerninger:

Men vi må legge merke til at i følge Bibelen er enheten mellom Kristus og Gud Fader ikke en værens-enhet, men en enhet i hans ord og gjerninger.²⁴

Dette leder videre til beskrivelsen av de tre personene i Treenigheten. Hadiwijono beskriver dem altså ikke som tre personer, men heller som Guds tre værensmåter. Disse forenes så i handlingenes enhet. Vi er derfor enige med Budyanto, som sier om Hadiwijono, at han understreker Guds enhet på bekostning av guds trehet.²⁵

Hadiwijonos beskrivelse av de tre personene i treenigheten Hadiwijono og Faderen

Det dynamiske gudsbilde blir svært tydelig i beskrivelsen av Gud som far. Her tegnes det en skarp kontrast mellom på den ene siden menneskenes farskap knyttet til unnfangelse, fødsel og slektskap, og på den andre siden, Guds farskap knyttet til hans oppreden som alliert eller partner med menneskene.

Utrykket far, når det brukes blant mennesker, er ikke avhengig av uttrykket far, når det brukes i forhold til Hans (dvs. Guds) Sønn, men bare avhengig av blodsbandet. Slik er det ikke med uttrykket Far når det brukes om Guds forhold til Sitt folk. Gud er ikke Israels Far hvis han ikke gjør noe for Israel.²⁶

Det er altså fordi Gud hjelper Israel at han er Israels far. Gud er altså ikke statisk men dynamisk far:

Derfor, i Det nye testamentet, hvis Gud Herren blir kalt Far, så skal det ikke tolkes statisk, om å kjenne sin posisjon, slik som det er i en jordisk sammenheng. Selv om en jordisk far ikke ser til sitt barn så er han fremdeles far til sitt barn. Slik er det ikke med begrepet Far når det brukes om Gud Herren, da viser det til Gud som aktivt arbeider med Sine barn som Han elsker gjennom sitt ord og sine gjerninger.²⁷

Vi skal se nedenfor at dette får konsekvenser menneskesynet. Spørsmålet er om en slik dynamisk forståelse av farskap også kan brukes om Jesu forhold til Faderen. Er det bare i sin handling mot og gjennom Jesus at Gud fremstår som Jesus far?

Hadiwijonos Kristologi

I utgangspunktet tar Hadiwijono avstand fra en beskrivelse av inkarnasjonen som betyr at den høyeste Gud deler ut noe av seg selv og setter dette inn i mennesket Jesus (*penitipan*). Han tar også avstand fra at Jesus er en blanding av Guds Ånd og menneskets legeme og sjel.²⁸ Han kaller inkarnasjonen for et mysterium som ikke kan forklares. "Kristus er Ordet som ble menneske (Joh 1:14)."²⁹ Han kan derfor si at: "Ordet var i verden før det ble født som et menneske."³⁰ Samtidig som han slik gjentar Bibelens kristologiske utsagn, er han ikke fullt så forsiktig med å forklare innholdet, som han i første omgang gir inntrykk av. Hadiwijono forklarer at når Den hellige ånd steg ned over Maria og den høyestes kraft overskygget henne: "... så betyr dette ikke noe mer enn at Den hellige ånd velsigner og forbereder Maria for det oppdrag som var henne gitt."³¹ Samtidig taler Hadiwijono om "Ordet" som preeksistent. Når Ordet lot seg føde, brukte det Maria som instrument (*saranaNya*).³² "Guds Ord kunne ikke bli født av et menneske. Det var han selv som lot seg føde (el. fødte), han gjorde det med menneske som mellomledd."³³ Det sies likevel gjentatte ganger at Gud ble menneske. Tidvis brukes en terminologi som er svært lik den man finner i mystikken: "Messias ble en inkarnasjon (*penjelmaan*) av Gud Herren som Den allierte for sitt folk."³⁴ Dette er hovedutsagnet om inkarnasjonen og repeteres gjentatte ganger. Det brukes altså samme begrep som i javanesisk mystisisme, nemlig 'å ta på seg en kropp' (*penjelmaan*). At Gud tok på seg menneskelig form er imidlertid et problem i javanesisk

kontekst, fordi det å bli menneske regnes som noe negativt. Guddommen ble ved fallet bundet til ufullkommen- eller syndig materie. Skapelsen er jo i mystisismen nettopp ansett for å være noe negativt, fordi Gud gjennom en emanasjonsprosess tar på seg kjød og blir menneske. Hadiwijono tar da også avstand fra påstanden om at mennesket i seg selv er "et grovt vesen" (dvs. fysisk, *zat yang kasar*) og at Gud i seg selv er "et fint vesen" (dvs. åndelig, *zat yang halus*).³⁵ Dette henger antagelig sammen med forståelsen av at menneske etter sin egentlige natur, før syndefallet, var hellig og rent. Likevel tegnes et bilde av Jesus som ble menneske som er relativt nært det generelle bilde av inkarnasjon i mystikken:

I Jesu person hadde Guds Sønn alle menneskelige egenskaper og han var i samme situasjon som alle mennesker, det vil si at han var underlagt synden som ødelegger. Fra hans menneskelige natur kom det også fristelser på samme måte som hos alle andre mennesker. Dette er grunnen til at Bibelen sier at han har fått føle våre skrøpeligheter og er blitt prøvet slik som oss (Hebr. 4:15). Hvis det kan sies, at som menneske var Kristus ikke en supermann, men han var et helt vanlig menneske, slik som alle mennesker. Den eneste forskjellen mellom Kristus og andre mennesker var at Kristus ikke syndet (2Kor 4:21, Joh 8:46). Selv om Han hadde en menneskelig natur som var underlagt synd, og selv om hans menneskelige natur forsøkte å dra ham ned i synden, så syndet han ikke. Han vant alltid over synden, slik at han alltid levde i samsvar med Guds vilje. Også i den menneskelige natur som er ødelagt av synden kunne Kristus materialisere det guddommelige liv. I hele sitt liv viste han hellighet og ære, rettferdighet og Gud Herrens kjærlighet, slik at han kunne si: "Hver den som har sett Meg, han har sett Faderen" (Joh 14:9). Slik var Kristus Guds fulkomne blide.³⁶

Her ser vi at for å løse menneske fra synd, så aksepterer Jesus ikke bare menneskenaturen, men også den syndige del av menneskenaturen. Dette gjorde det vanskelig for Jesus å være rettferdig: "For det lydige 'mennesket Jesus' er dette åpenbart ikke en enkel ting å utføre."³⁷ Det som likevel gjør ham til "Guds bilde" er

Jesu handlinger som ikke er preget av synd. Dette er tilsynelatende også det eneste som skiller ham fra andre mennesker. Derved blir Kristus bare et menneske som tar imot Guds handlinger og blir ett med Gud i handling. Hadiwijono forklarer Jesu gjerning som Guds sønn:

Jesus Kristus er i sannhet Guds Sønn, for bare han kan utføre oppgaven som Guds Sønn på fullkomment vis, det vil si: å gi hele sitt liv for Gud med en fullkommen lydighet.³⁸

Dette fremtvinger en motsetning mellom de to forståelsene av inkarnasjonen som negativ og positiv:

Ved å bli menneske levde Guds Sønn i lydighet mot Guds vilje, for å hindre synden. Men i mystisismen (*kebatinan*) er Gud behersket av synden i sin tilstand som menneske.³⁹

Jesu menneskelige natur altså bare i stand til å friste ham, men ikke i stand til å få ham til å synde. Som eksempel på fristelsen fra menneskenaturen nevnes bønnekampen i Getsemane hagen. Her er det altså en fundamental forskjell på Jesus og vanlige mennesker. Det er imidlertid ikke like stor forskjell på Jesus og mystisismens vismenn, de som har brent ut all sin lidenskap og derfor ikke lenger kan overlistes av legemets syndige lyster.

Samtidig understrekes Jesu likhet med menneskene på en grunnleggende måte. Likheten mellom Jesus og andre Guds barn kommer til uttrykk i behandlingen av begrepet Guds sønn. Hadiwijono tar da utgangspunkt i Israel som Guds sønner. "Utrykket sønn var brukt om Israel som Guds allierte, for å vise at Israel måtte være lydige mot sin Gud og Herre, slik barn er lydige mot sin Far."⁴⁰ Når han skjelner mellom Kristus og andre Guds barn så ligger fokuset på nærhet: "Forskjellen er slik at forholdet mellom Herren Jesus og Herren Gud er mye nærmere enn mellom de troende og Herren Gud."⁴¹ Når det sies at Faderen og Sønnen er ett, så betyr det at "... Jesus som Guds Sønn får en del som ikke mangler noe av det som Gud har som Far."⁴³ Faderen og Sønnen er likevel ikke av én natur: "På tross av at enheten mellom Fader og Sønn ikke viser seg eller kan uttrykkes i en statisk natur ... Følgelig må enheten mellom Far og Sønn bli uttrykket i den Herre

Jesu Kristi verk ... Følgelig er alle Sønnens gjerninger også Faderens gjerninger og utført i Faderens navn (Joh 10:25)". Dette fokuset på Guds handlinger er grunnleggende for Hadiwijonos kristologi. Igjen og igjen gjentas det at det er i ord og handlinger at Jesus er Guds Sønn eller ett med Gud:

Dersom det er slik kan det sies at det å bli Guds enbårne Sønn betyr at en utfører Guds løfte til Sitt folk, eller at funksjonen til embetet som Guds Sønn viser at Gud er alliert med sitt folk.⁴⁴

Han er virkelig Guds Sønn, som kan fylle funksjonen som Guds Sønn, det er å fullføre den oppgave å gi hele sitt liv for Gud Herren sin Far.⁴⁵

Hadiwijono trekker også en virkelig parallell til Adam som 'Guds bilde'. Han bruker da forskjellen mellom modellen og avbilde. Det originale er at dette appliseres på Jesus på linje med Adam. Adam forble imidlertid ikke lik Gud i handling, det gjorde derimot Kristus:

Det å bli Guds bilde betyr at en er kalt til å vise det guddommelige liv i sitt liv, slik et bilde avbilder det som blir tegnet ... Det første menneske ble skapt i Guds bilde og lik Gud, det betyr at menneske i sine gjerninger må vise det guddommelige liv i sitt liv ... Det første menneske var ikke trofast mot sin oppgave ... Slik var det imidlertid ikke med Herren Jesus Kristus ... Han gjorde ikke slik som det første menneske hadde gjort.⁴⁶

Særlig med hensyn på frelsesverket blir det veldig synlig hvordan fokuset på enhet i gjerning får utslag for kristologien. Hadiwijono bruker et eksempel for å vise hvordan Jesus er et verktøy som Gud bruker for å frelse menneskene:

A hater B og ønsker å drepe ham. Men A gjennomfører ikke selv sin hensikt. Han bruker C. C dreper A. C blir da et middel for å gjennomføre viljen til A som er å drepe B. I verket til C kommer viljen til A til uttrykk, nemlig hatet mot B. Gjennom C er det i virkeligheten A som dreper B. Denne lignelsen kan vi appliserer på frelsesverket. Gud Herren vil frelse Sitt folk. Han

bruker Herren Jesus som verktøy. Frelsesverket til Kristus viser Gud Herrens hjerte, at han er frelser for sitt folk ... Derfor er det slik at det verk Herren Jesus gjorde er det Herren Gud selv som kommer og handler, derfor blir Kristus ikke bare kalt Guds Sønn, men også Gud, og så videre.⁴⁷

Dette eksempelet sier noe om at det er en grunnleggende forskjell på Kristus og Gud. Enheten i gjerning er nettopp også her i fokus. I dette eksempelet skjernes det ganske konkret mellom Jesu person og Guds person. Det er et spørsmål hvor langt en kan trekke et slikt eksempel, men det åpner for en forståelse av Gud, der Gud er til stede i Jesu gjerninger snarere enn i Jesu person. Dette sies nesten rett ut at Jesus og Faderen ikke var av samme natur:

På tross av dette, en enhet som er så nær bygger ikke på at den består av samme substans, det betyr: De to består ikke av én substans. Enheten kommer til syne i gjerningenes enhet og i Hans gjerninger ... Slik er enheten mellom Herren Jesus og Gud Fader en enhet i alle Hans gjerninger, men ikke i substans eller i Hans natur.⁴⁸

Likevel kan Hadiwijono si at: "Følgelig er den guddommelige natur, det at han er alliert med sitt folk, det kommer til syne eller inkarneres åpenbart og kan sees i personen Herren Jesus Kristus."⁴⁹ Hadiwijono kan altså både si at Jesus hadde guddommelig natur (*tabiat*) og at han ikke hadde guddommelig natur (*tabiat*); dessuten sier han at Jesus ikke var av samme vesen (*zat*) som Gud. Dette er imidlertid bare en tilsynelatende motsetning da ordet 'natur' (*tabiat*) tilsynelatende brukes på forskjellig måte. I første omgang handler det om at Jesus *ikke* har Guds natur eller vesen (statisk), i andre omgang om at han inkarnerer Guds natur (dynamisk) gjennom sine handlinger. Jesus tar altså på seg en rett menneskelig holdning ovenfor Gud, ved at han i sine handlinger viser seg som Guds allierte (*sekutu*) og han tar på seg Guds gode handlinger ovenfor menneskene, ved å være menneskets allierte (*sekutu*). Derved blir Jesus sant menneske og sann Gud, men bar i handlingen ikke av natur.⁵⁰ Derved åpnes det for at Jesus i en periode, nemlig på Korset, er atskilt fra dette å være Guds allierte. Dette sies rett ut: "På korset opplevde Jesus i tre timer helvete ved

at han var atskilt fra Gud Fader ... (Matt 27:26).⁵¹ Han blir derfor for en kort stund Guds fiende, og skilt fra Guds kjærlighet. Hadiwijono lærer derimot ikke at Jesus ble skilt fra Gud i døden. Når han døde kom han nettopp tilbake til Guds nærhet, det var de tre timene på korset at han opplevde helvete ved at han var atskilt fra Gud.⁵²

I første omgang kan dette minne om Arius lære om at Jesus bare var et menneske, det vil si en skapning. Hadiwijonos polemikk mot at Jesus hadde del i guddommelig natur har imidlertid en annen innretning. Hadiwijono avviser nemlig at Guds natur består i og for seg, det vil si adskilt fra Guds handlinger og egenskaper. Når Hadiwijono tar avstand fra at Jesus er av samme natur som Faderen, betyr dette derfor ikke at han skjelner skarpt mellom dem, men at de begge fremstår ved sine *værensmåter*, og at de derfor er fundamentalt én i gjerning.

Hadiwijonos pneumatologi

Skjelningen mellom Faderen og Ånden er ikke så klar som skjelningen mellom Jesus og Faderen. Ånden beskrives som om den skulle være Faderen selv:

Slik er Guds Ånd den samme som Herren Gud selv, sett som Hans dynamiske virke, Han som skaper både verden og som fornyer menneskene.⁵³

Guds Ånd er Gud selv, sett fra Hans dynamiske liv, som både skaper verden og fornyer verden og menneskene.⁵⁴

Slik er ordet ånd når det blir brukt om Gud. Ånden er Guds dynamiske kraft som gir liv til alle ting.⁵⁵

Forholdet mellom Jesus og Ånden endres når Jesus tas opp til himmelen. Med henvisning til Acta 2:33 sier Hadiwijono:

Etter at Han er opphøyd til Guds høyre hånd og mottar den Hellige Ånd som lovet, så sender Han denne Ånd slik som det ble sett og hørt på pinsedag ... Ved at han for opp til himmelen får han den Hellige Ånd til fordel for de som tror på Ham.⁵⁶

Omvendt sies det at Jesus ble: "en levendegjørende ånd (1. Kor. 15:45)."⁵⁷ Også i sitt liv hadde Jesus et nært forhold til Ånden, det

vil si at han var "... et nytt menneske som ble fylt av den Hellige Ånd ... På grunn av at han steg opp til himmelen og sitter ved Gud Faders høyre hånd, derfor eier Kristus den Hellige Ånd med hele dens fylde."⁵⁸ Ånden synes altså å være Guds inngripen i mennesket Jesu sitt liv på en fullkommen måte. Ved opphøyelsen blir Ånden Jesu eiendom, slik at det kan sies at "Jesus er Ånd" og at "Ånden er Jesus som kommer tilbake til sine troende".⁵⁹

Heller ikke Ånden beskrives som en person. Ånden beskrives snarere som Guds kraft til å skape og frelse. Denne forståelsen av Gud fører til en identitet mellom Fader, Sønn og Hellig Ånd. Hadiwijono kan derfor si at Guds Sønn er Faderen i hans frelsende gjerning, og at Ånden er Kristus i hans gjerning som frelserformidler:

Husk at i Det gamle testamentet blir Ordet og Ånden ansett som synonyme (Sal 33:6). Hvis Ånden, på liksom, gjøres ensbetydende med Kristus, da betyr det den Kristus som alt er oppstått og herliggjort ... Guds Sønn er Gud Fader i hans arbeid for å frelse sitt folk. Slik er også Den hellige ånd ensbetydende med Kristus i hans arbeid med å gjøre det slik at mennesker som eier Den [dvs. Ånden] kan nyte resultatet av Hans verk.⁶⁰

Det forvirrende med dette bildet er at Guds handling prinsipielt ansees for å være en enhet, mens de tre hovedhandlingene til Gud nettopp er uttrykk for Guds trehet. Her ligger det kime til en indre motsetning. Likevel fremstår treenighetslæren til Hadiwijono som en form for modalisme der enheten mellom den guddommelige delen av Jesus, dvs. Guds handlinger, og Gud kan brytes. Gud selv fremstår derimot bare som tre i sine handlinger, men egentlig som en enhet. Det kan virke som om Hadiwijono selv er klar over at hans egen forestilling ligger nærme modalismen. I tillegg er det et spørsmål om det er tenkt radikalt nok om inkarnasjonen. Ble Gud virkelig menneske, eller var han bare fullkomment til stede i handlingene til mennesket Jesus? Fremstår Jesus derfor som gudemenneske nettopp fordi han handler sant og rett? Å tale om en etisk enhet, slik Hadiwijono gjør, kan minne om nestoriansk kristologi. Likevel nedtoner Hadiwijono all tale om personer og snakker i stedet bare om værensmåter.

Læren om menneske

Om menneskets natur lærer Hadiwijono at den er enhetlig, det vil si at sjelen, som i psykologien beskrives som jeget, og kroppen er to uatskillelige deler. Han forbinder sjelen med den innblåsning som Gen 2:7 beskriver, som gir liv til legeme. Han understreker at sjelen og legeme ikke er to deler der den ene er mer hellig enn den andre, alt dette i opposisjon til javanesiske mystisisme. Dette er imidlertid dagligtalen, dersom det skal beskrives vitenskapelig bruker han litt andre ord, nemlig "sentrum" (*inti*) og "periferi".⁶¹

Gudsbildet, med fokus på handling, finnes igjen i menneskesynet. Det er nemlig ved å oppfylle Adams egentlige oppdrag, nemlig å leve i lydighet og i samsvar med sannheten uten synd, at likheten til Gud finnes:

Likheten mellom Gud og mennesker er ikke basert på fremtoning ... heller ikke på bruk av livet ... Likheten eller tilpassningen skjer i ord og gjerning ... Det betyr at menneskene i ord og gjerning må bli lik Gud slik han er i ord og gjerning ... Dette kallet til å bli guds bilde og skikkelse, kan bare fullbyrdes hvis mennesket er lydige mot alle Guds bud ... Å bli Guds bilde betyr det samme for mennesker som det å bli Guds barn. Fordi begge disse utsagnene, det vil si Guds bilde og Guds barn, betyr at menneske må leve i pakt med Guds vilje.⁶²

Å være skapt i Guds bilde vil altså si at en lever etter Guds vilje. Derfor førte syndefallet til at "Gudsbilledligheten" (*gambar Allah*) ble "ødelagt" (rusak):⁶³ "Vi kan konkludere med at på grunn av synden er Guds bilde i menneske fullstendig ødelagt."⁶⁴

I følge Hadiwijono forklarer ikke Genesis hva det vil si at menneske er skapt i Guds bilde Dette finner han imidlertid i Det nye testamentet. I Kol 3:8-16 beskrives nemlig det gamle og det nye menneske. Her er det en dynamisk gudslighet som står i fokus, det å ligne Gud i gjerninger:

Derfor kan det sies at i følge Kol 3:10, der det sies 'Fornyet til å få rett kunnskap i samsvar med Skaperens bilde', det betyr at livet blir fornyet slik at det blir i samsvar med Guds vilje. Det skjedde i Kristus. I Kristus er livets forandring, en forandring fra den gamle måten å leve på til den nye måten å leve på. Det kan videre sies at i Kristus er det en fornyelse av Guds bilde.⁶⁵

Kristus står altså frem som den 'dynamisk sett' andre Adam, den som fullførte den første Adams oppdrag. Dette oppdraget beskrives med ord som reflekterer Hadiwijonos Kristologi. Hvis en ser bort fra Jesu lidelse, er parallellen mellom Adam og Kristus svært nær.

Frelse

I stedet for frelse snakker Hadiwijono om å bli 'løst' (*dilepaskan*)⁶⁶ et ord som passer i javanesisk kontekst fordi det brukes om det som skjer når et menneske opphører å eksistere og smelter sammen med guddommen. Hos Hadiwijono begrenser dette seg til en etisk enhet?

Vi kan altså konkludere som følger: 1. Evig liv, som består i fellesskapet Gud har med sitt folk, det er en fortsettelse av det fellesskapet som Gud gir til sitt folk i denne verden. 2. Evig liv betyr ikke at menneske vender tilbake til sitt opphav, slik en dråpe vann vender tilbake til havet, eller som en avbildning eller lystråle vender tilbake til sitt opphav. For i det evige liv, i følge Bibelen, er det etiske fellesskapet mellom Herren og Hans folk. Både den som tilber og den som tilbes eksisterer fremdeles.⁶⁷

Hos Hadiwijono er det en grunnleggende sammenheng mellom Jesu frelsesverk og menneskenes etiske forandring: "I Jesu frelsesverk blir det tydelig 'hvordan Gud blir alliert med Sitt folk', og omvendt også 'hvordan menneske bør bli en alliert for Gud'."⁶⁸

Hadiwijono sammenligner Jesus med GTs konger, og sier så at: "Israels konge representerer hele Guds folk [dvs. står i deres sted] som er blitt Guds allierte ... I Kristi person omfattes også hele Guds folk. Således gjelder Kristi verk som Guds Sønn for hans folk, fordi han representerer Sitt folk gjennom Sine gjerninger."⁶⁹ Men Jesu gjerning utfylles av et annet perspektiv, nemlig det at det nye livet kjennetegnes ved kjærlighetens lydighet. Slik Hadiwijono beskriver Guds enhet som en dynamisk enhet der handlingene er én, slik beskriver han også den rette gudsyndelse som hele menneskets kjærlige holdning til Gud (Deut 6:5, Luk 10:42, 18:22): "I Kristi nærhet og i Herren Guds nærhet er det bare en ting som er nødvendig, det er den dypeste kjærlighet som blir

formidlet av hele menneskets eksistens.”⁷⁰ Kjærlighet til - og tro på Gud ytrer seg i gjerninger.

Det er en underliggende tanke hos Hadiwijono at menneskets frelse henger sammen med omvendelse fra et syndig til et hellig liv: ”Menigheten er Kristi legeme, dersom menigheten fremviser Kristi liv i sitt eget liv (husk på at mennesket ble Guds bilde i sine ord og gjerninger, dette kan bare fullfylles hvis mennesket holder alle Guds bud).”⁷¹ På grunnlag av Jak 2:19 understreker Hadiwijono at troen på at Gud er én ikke er nok: ”Det viktige er å følge Guds bud, og dette er det som understrekes i Bibelen.”⁷²

Konklusjon

Lesning av Hadiwijonos forfatterskap viser en viss indre spenning i hans kristologi og treenighetslæren. På den ene siden fremstiller han dette ved bruk av klassisk trinitarisk språk basert på den apostoliske bekjennelse og sentrale bibeltekster. Det er imidlertid når han begynner å forklare innholdet av de trinitariske begrep at et annet bilde fremstår. Det mest iøynefallende er den vedvarende polemiseringen mot begrepet *person* brukt om Gud. Ved siden av dette fremstår Kristus som en vellykket Adam, men heller ikke stort mer. Der den første Adam misslyktes, der fullendte Kristus det gudbilledlige i menneske. Hadiwijonos understrekning av det menneskelige som fylles av Guds gjerninger gir assosiasjoner til doketisk teologi. Det at Gud fremstår i tre værensmåter gir assosiasjoner til modalisme. Å tale om etisk enhet mellom Gud og Jesus kan gi assosiasjoner til nestoriansk teologi. Etter mitt skjønn, er det imidlertid ikke påvirkning fra disse teologiske retningene som har ført til slike forestillinger, men først og fremst påvirkning fra javanesisk mystisisme og sufisme. Selv om Hadiwijono tar avstand fra mystisismes avvisning av relasjoner som noe positivt, så godtar han likevel et mer dynamisk gudsbilde der fokuset er på *Guds handlinger* og ikke på *Gud som personlig vesen*, fordi Guds vesen og natur ikke kan skilles fra hans handlinger. Når Hadiwijono selv sier at dette ikke er noe forsøk på å forstå ontologiske spørsmål, så er nok det ærlig ment, men det er ikke en reell beskrivelse av Hadiwijonos teologi.

Noter

- ¹ Geertz, 1960, Illinois: The Free Press of Glencoe.
- ² "Allah er én substans, men har tre værensmåter. (for eksempel Karl Barth)" Hadiwijono, Iman Kristen, s. 110. Se videre: A.A.Yewangoe, "Studi Dogmatika dari Masa ke Masa", i *Kontekstualisasi pemikiran dogmatika di Indonesia*, Jakarta: BPK Gunung Mulia, 2004, s. 18. Alle oversettelser fra indonesisk til norsk er mine.
- ³ Hadiwijono, *Kebatinan dan Injil*, s. 159.
- ⁴ Hadiwijono, *Kebatinan dan Injil*, s. 159.
- ⁵ Hadiwijono, *Kebatinan dan Injil*, s. 160.
- ⁶ Hadiwijono, *Kebatinan dan Injil*, s. 128.
- ⁷ Hadiwijono, *Kebatinan dan Injil*, s. 128, jfr. Hadiwijono, *Apa dan siapa tuban Allah*, s. 37.
- ⁸ Hadiwijono, *Kebatinan dan Injil*, s. 129, jfr. Hadiwijono, *Apa dan siapa tuban Allah*, s. 38-39.
- ⁹ Hadiwijono, *Apa dan siapa tuban Allah*, s. 52.
- ¹⁰ Hadiwijono, *Apa dan siapa tuban Allah*, s. 54-55.
- ¹¹ Hadiwijono, *Kebatinan dan Injil*, s. 133.
- ¹² Hadiwijono, *Iman Kristen*, 1992, s. 80.
- ¹³ Hadiwijono, *Iman Kristen*, 1992, s. 85.
- ¹⁴ Hadiwijono, *Apa dan siapa tuban Allah*, s. 68-69.
- ¹⁵ Hadiwijono, *Apa dan siapa tuban Allah*, s. 33.
- ¹⁶ Hadiwijono, *Iman Kristen*, s. 312.
- ¹⁷ Hadiwijono, *Apa dan siapa tuban Allah*, s. 36.
- ¹⁸ Hadiwijono, *Apa dan siapa tuban Allah*, s. 38.
- ¹⁹ Hadiwijono, *Iman Kristen*, 1992, s. 110; jfr. *Apa dan siapa tuban Allah*, s. 51.
- ²⁰ Hadiwijono, *Inilah sebadatku*, s. 206.
- ²¹ *Inilah Sebadatku*, s. 203-204.
- ²² Hadiwijono, *Apa dan siapa tuban Allah*, s. 67-68.
- ²³ Hadiwijono, *Kebatinan dan Injil*, s. 129, *Apa dan siapa tuban Allah*, s. 46, *Inilah Sebadatku*, s. 197.
- ²⁴ *Inilah Sabadatku*, s. 43.
- ²⁵ Budyanto, "Mempertinbangkan ulang ajaran tentang trinitas", i *Kontekstualisasi Pemikiran dogmatika di Indonesia, buku Penghormatan 70 tahun Prof. Dr. Sularso Sopater*, Jakarta BPK Gunung Mulia, 2004, s. 409-410.
- ²⁶ Hadiwijono, *Inilah Sabadatku*, s. 41.
- ²⁷ Hadiwijono, *Apa dan siapa tuban Allah*, s. 56.
- ²⁸ Hadiwijono, *Iman Kristen*, s. 328.
- ²⁹ Hadiwijono, *Iman Kristen*, s. 328.
- ³⁰ Hadiwijono, *Iman Kristen*, s. 329.
- ³¹ Hadiwijono, *Inilah Sabadatku*, s. 97, jfr. *Iman Kristen* s. 329.
- ³² Hadiwijono, *Inilah Sabadatku*, s. 98.
- ³³ Hadiwijono, *Iman Kristen*, s. 330.
- ³⁴ Hadiwijono, *Apa dan siapa tuban Allah*, s. 64, jfr. *Iman Kristen*, s. 318.
- ³⁵ Hadiwijono, *Iman Kristen* s. 316.

- ³⁶ Hadiwijono, *Kebatinan dan Injil*, s. 143-144, dette er ikke like klart i dogmatikken: *Iman Kristen*, s. 317-318, se dog s. 344.
- ³⁷ Hadiwijono, *Iman Kristen*, s. 344.
- ³⁸ Hadiwijono, *Inilah Sabadatku*, s. 93, oversettelsen følger bruken av stor og liten bokstav.
- ³⁹ Hadiwijono, *Kebatinan dan Injil*, s. 158.
- ⁴⁰ Hadiwijono, *Apa dan siapa tuban Allah*, s. 55.
- ⁴¹ Hadiwijono, *Apa dan siapa tuban Allah*, s. 57.
- ⁴² Hadiwijono, *Apa dan siapa tuban Allah*, s. 57.
- ⁴³ Hadiwijono, *Apa dan siapa tuban Allah*, s. 58, se også *Inilah Sahadatku*, s. 90.
- ⁴⁴ Hadiwijono, *Apa dan siapa tuban Allah*, s. 58.
- ⁴⁵ Hadiwijono, *Apa dan siapa Tuban Allah*, s. 58-59.
- ⁴⁶ Hadiwijono, *Apa dan siapa tuban Allah*, s. 61, se også *Iman Kristen*, s. 344-345.
- ⁴⁷ Hadiwijono, *Kebatinan dan Injil*, s. 132.
- ⁴⁸ Hadiwijono, *Inilah Sabadatku*, s. 90.
- ⁴⁹ Hadiwijono, *Iman Kristen*, s. 318.
- ⁵⁰ Hadiwijono, *Iman Kristen*, s. 318.
- ⁵¹ Hadiwijono, *Iman Kristen*, s. 337.
- ⁵² Hadiwijono, *Iman Kristen*, s.336-337.
- ⁵³ Hadiwijono, *Apa dan siapa tuban Allah*, s. 56.
- ⁵⁴ Hadiwijono, *Inilah Sabadatku*, s. 122.
- ⁵⁵ Hadiwijono, *Inilah Sabadatku*, s. 121.
- ⁵⁶ Hadiwijono, *Iman Kristen*, s. 356.
- ⁵⁷ Hadiwijono, *Iman Kristen*, s. 357.
- ⁵⁸ Hadiwijono, *Iman Kristen*, s. 358.
- ⁵⁹ Hadiwijono, *Iman Kristen*, s. 358-359.
- ⁶⁰ Hadiwijono, *Apa dan siapa tuban Allah*, s. 65, jfr. *Iman Kristen*, s. 356.
- ⁶¹ Hadiwijono, *Kebatinan dan Injil*, s. 134-135.
- ⁶² Hadiwijono, *Inilah Sabadatku*, s. 62-64.
- ⁶³ Hadiwijono, *Inilah Sabadatku*, s. 66-67.
- ⁶⁴ Hadiwijono, *Inilah Sabadatku*, s. 68.
- ⁶⁵ Hadiwijono, *Kebatinan dan Injil*, s. 136, jfr s. 137-138.
- ⁶⁶ Hadiwijono, *Kebatinan dan Injil*, s. 146. Denne indonesiske termen brukes ofte om befrielse fra en ond ånd, dvs, ved at ånden drives ut.
- ⁶⁷ Hadiwijono, *Kebatinan dan Injil*, s. 156.
- ⁶⁸ Hadiwijono, *Iman Kristen*, s. 351.
- ⁶⁹ Hadiwijono, *Apa dan siapa tuban Allah*, s. 64, min parantes.
- ⁷⁰ Hadiwijono, *Kebatinan dan Injil*, s. 130.
- ⁷¹ Hadiwijono, *Iman Kristen*, s. 374, jfr. S. 316.
- ⁷² Hadiwijono, *Kebatinan dan Injil*, s. 130.

Litteraturliste:

- Budyanto. 2004. "Mempertinbangkan ulang ajarang tentang trinitas", i *Kontekstualisasi Pemikiran dogmatika di Indonesia, buku Penghormatan 70 tahun Prof. Dr. Sularso Sopater*. Jakarta: BPK Gunung Mulia, 2004, s. 409-410.
- Geertz, Clifford. 1960. *The religion of Java*. Illinois: The Free Press of Glencoe.
- Hadiwijono, Harun. i.d. *Kebatinan dan Islam abad XVI*. Jakarta: BPK Gunung Mulia.
- Hadiwijono, Harun. i.d. *Kebatinan Java dalam abad sembilanbelas*. Jakarta: BPK Gunung Mulia.
- Hadiwijono, Harun. 1967. *Man in Present Javanese Mysticism*. Baarn: Bosch & Keuningan N. V.
- Hadiwijono, Harun. 1974. *Apa dan siapa Tuhan Allah*. Jakarta: BPK Gunung Mulia.
- Hadiwijono, Harun. 1977. *Religi suku murba di Indonesia*. Jakarta: BPK Gunung Mulia.
- Hadiwijono, Harun. 1982(1973). *Iman Kristen*. Jakarta: BPK Gunung Mulia.
- Hadiwijono, Harun. 1983. *Konsepsi tentang manusia dalam kebatinan Jawa..* Jakarta: Sinar Harapan.
- Hadiwijono, Harun. 1987(1982). *Kebatinan dan Injil*. Jakarta: BPK Gunung Mulia.
- Hadiwijono, Harun. 1989(1971). *Agama Hindu dan Buddha*. Jakarta: BPK Gunung Mulia.
- Hadiwijono, Harun. 1992(1973). *Iman Kristen*. Jakarta: BPK Gunung Mulia.
- Hadiwijono, Harun. 1993. *Teologi reformatoris abad ke 20*. Jakarta: BPK Gunung Mulia.
- Hadiwijono, Harun. 1994(1981). *Inilah Sabadatku*. Jakarta: BPK Gunung Mulia.
- Yewangoe, A. A. 2004. "Studi Dogmatika dari Masa ke Masa", i *Kontekstualisasi pemikiran dogmatika di Indonesia*. Jakarta: BPK Gunung Mulia.

Erik Waaler, f. 1958. Cand. Teol. MF 1984, M. Th. Miss. Fuller 1997, Dr. Teol. MF 2005. Misjonær (NLM) i Indonesia og Singapore 1987-1995. Forskn. stip. (1995-1999), akademilektor (1999-2005), førsteamanuensis (2005-) og forskningsleder (2006-) ved NLA Høgskolen for Kristendomskunnskap, pedagogikk og interkulturell forståelse. Har bl.a. skrevet flere artikler om det indonesiske gudsbildet (NTM 4:1999, 1:1997, 2-3:2007, m.m.) og om sølvamulettene fra Ketef Hinnom (Tyndale Bulletin 53:1:2002, m.m.). Avhandling: "One God and One Lord: Paul's Christological re-reading of Shema in 1Cor 8:1-6 (2004).

Summary

The moderate evangelical and Javanese theologian Harun Hadiwijono has written several books about Javanese religion and Christian dogmatic, often with a comparative perspective. At times he uses the classical Trinitarian phraseology; however, in his more philosophical speculations he denies to speak of God as three persons. He prefers to use the phrase "three modes of being", a terminology lifted directly or indirectly from Karl Barth. The trinity is described as one in acts rather than in his being. Christ fulfilled the task ascribed to Adam, namely to suppress his sinful nature and act perfectly in accordance with the will of God. This is not a classical docetic or modalistic Christology, but it may be associated with both these perspectives. The dynamic picture of God, with emphasis on unity in action, is probably due to influence from Javanese mysticism and Sufism, rather than the old heresies. As Jesus was perfect despite his sinful nature, man is called to live according to Gods laws, thus being freed from their sinfulness. Hadiwijono denies the thought that man might become one with Gods nature that is common in mysticism, but it seems possible for man to become one with God in doing the acts of God. Thus the difference between Jesus and other human beings seems to be relatively small.